

Agnieszka Siejkowska

Katedra Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31
tel. 0 42 6354673

PRZEMIANY FUNKCJI TURYSTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE UZDROWISKA SZCZAWNICA

CHANGES IN TOURIST FUNCTION – THE EXAMPLE OF SZCZAWNICA

Zarys treści: Uzdrowiska należą do miejscowości, które rozwinęły się na podstawie funkcji turystycznej. Transformacje społeczno-ekonomiczne oraz reformy społeczne 1999 r., w tym reforma służby zdrowia, spowodowały wyraźny regres funkcji uzdrowiskowej. Miejscowości te znajdują się teraz w punkcie krytycznym swojego rozwoju i poszukują nowych form ruchu turystycznego, które mogłyby się rozwijać na podstawie istniejącego zagospodarowania turystycznego.

Abstract: The development of spas is based on their tourist function. The socio-economic transformations and reforms introduced in 1999, including the reform of the health service, have caused a visible regression of this function. Spas are presently in a critical condition and are looking to develop new forms of tourism using the existing tourist infrastructure.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczna, uzdrowisko, turystyka uzdrowiskowa, ruch uzdrowiskowy.

Key words: tourist function, spa, spa tourism, spa activity.

1. WPROWADZENIE

1. INTRODUCTION

Funkcja turystyczna jest tożsama z działalnością gospodarczą, której istotą jest świadczenie dóbr i usług na rzecz turystów i własnych mieszkańców przy wykorzystaniu atrakcyjności turystycznej (walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne i dostępność komunikacyjna) danej jednostki przestrzennej (OLSZEWSKA 1989). Na podstawie literatury można stwierdzić, że do jednostek przestrzennych pełniących funkcje turystyczne zalicza się powszechnie te, w których turystyka stanowi jedną ze znaczących form działalności społeczno-gospodarczej, niezależnie od jej rangi ekonomicznej i przestrzennej (FISCHBACH 1989). Funkcja turystyczna jest zazwyczaj funkcją dynamiczną, powodującą rozwój terytorialny i ludnościowy tychże jednostek, jednakże rzadko, zwłaszcza w realiach polskich, jest funkcją wiodącą. Najczęściej działalność związaną z obsługą ruchu turystycznego jest działalnością komple-

The tourist function is identified with an economic activity whose primary objective is to provide goods and services for tourists and local inhabitants, using the advantages of tourist attractiveness (tourist assets, tourist infrastructure, and accessibility) (OLSZEWSKA 1989). From the literature, it is possible to say that spatial units performing tourist functions are those in which tourism is a significant form of socio-economic activity, irrespective of its economic and spatial status (FISCHBACH 1989). The tourist function is usually a dynamic, developing the territory and population of these units, however it rarely is the leading function, especially in Poland. Tourist economic activity most

mentarną, uzupełniającą w stosunku do podstawowych dziedzin życia gospodarczego danego obszaru. Niemniej jednak możemy wyróżnić miejscowości, w których funkcja turystyczna jest funkcją nadrzędną, często funkcją miastotwórczą. Do nich należą m.in. uzdrowiska, w tym Szczawnica.

Miasto Szczawnica leży w południowej części województwa małopolskiego, w powiecie nowotarskim, 38 km na wschód od miasta powiatowego i 50 km na południowy zachód od Nowego Sącza. Malownicze położenie w dolinie potoku Grajcarek (prawobrzeżny dopływ Dunajca), która oddziela pasmo Radziejowej należące do Beskidu Sądeckiego, od pasma Małych Pienin wpływa na zróżnicowanie krajobrazu gminy. W strefie kontaktu tektonicznego jednostki magurskiej z pienińskim pasem skałkowym występują źródła mineralne – szczawy wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowo-jodkowe (KOSTRAKIEWICZ 1982), właśnie dzięki ich obecności rozwinęło się uzdrowisko. Głównym profilem leczniczym Szczawnicy są choroby dróg oddechowych, jest ona jedynym ośrodkiem w Polsce specjalizującym się w pulmonologii, ze szczególnym nastawieniem na leczenie schorzeń o tle alergicznym.

2. ROZWÓJ FUNKCJI TURYSTYCZNEJ SZCZAWNICY

Historia Szczawnicy jest podobna do historii większości polskich uzdrowisk górskich. W poszczególnych fazach rozwoju uzdrowiska można zauważyć odzwierciedlenie niemal typowych etapów cyklu ewolucji obszaru turystycznego wg Butlera (KOWALCZYK 2000).

Rozwój funkcji turystycznej Szczawnicy wiąże się bezpośrednio z powstaniem w XIX w. uzdrowiska. Wieś Szczawnica od momentu powstania do początków XIX w. rozwijała się jako dwie osobne jednostki osadnicze: Szczawnica Wyżna i Szczawnica Niżna. Obydwie położone w dolinie Grajcarek bardzo wyraźnie oddzielał teren pastwisk, tzw. Miedzuś (dziś to teren Parku Dolnego). Na tym właśnie obszarze znajdują się źródła wód mineralnych, uzdrowisko mogło się zatem swobodnie rozwijać. Dokonane analizy szczaw z odkrytych źródeł potwierdziły ich lecznicze właściwości, co przyczyniło się do wzrostu zainteresowania kuracjuszy tym obszarem. Pociągnęło to za sobą konieczność budowy odpowiedniej infrastruktury, która umożliwiałaby pod-

often only supplements the basic spheres of economic life in a given region. However, there are sites where the tourist function is foremost and they are spas such as Szczawnica.

The town is situated in the southern part of the Małopolskie *Województwo*, in Nowotarski *powiat*, 38 km east of the *powiat* town (Nowy Targ) and 50 km south-west of Nowy Sącz. The picturesque location in the valley of the Grajcarek (a left tributary of the Dunajec), separating the Radziejowa range (part of the Beskid Sądecki) from the Małe Pieniny range, determines the beautiful landscape. In the tectonic contact zone of the Magurska and the Pieniny there are mineral springs (including HCO_3^- , Cl^- , Na^+ and J^-), on which the very existence of the spa is based. Szczawnica depends on its mineral springs and it is the only spa in Poland specialised in the treatment of lung problems, with particular focus on allergy-related diseases.

2. THE DEVELOPMENT OF THE TOURIST FUNCTION IN SZCZAWNICA

The history of Szczawnica is similar to the histories of the majority of Polish mountain spas and its individual development phases reflect the typical stages of tourist area evolution according to Butler (KOWALCZYK 2000).

The development of the tourist function in Szczawnica is directly linked to the development of the spa itself in the 19th c. From its beginning until the early 19th c., the village developed as two separate settlement units: Upper Szczawnica (Szczawnica Wyżna) and Lower Szczawnica (Szczawnica Niżna), both situated in the valley of Grajcarek, and clearly separated by a pasture area called *Miedzuś* (today's Lower Park). It is an area with mineral springs, so the spa could easily develop and analyses of the water discovered there confirmed their healing properties causing a growing interest among patients. Consequently,

jęcie kuracji leczniczej szybko wzrastającemu gronu osób odwiedzających Szczawnicę. W sąsiedztwie źródeł (górnego i dolnego) powstało bardzo pręźnie rozbudowywane zagospodarowanie turystyczne, co miało niewątpliwy wpływ na organizację przestrzenną miejscowości. Podstawowym materiałem budowlanym było drewno, dlatego wiele spośród najstarszych inwestycji uległo zniszczeniu na skutek braku odpowiedniej konserwacji i ochrony. Niemniej jednak część z nich odnajdujemy w krajobrazie współczesnej Szczawnicy. Załóżek uzdrowiska powstał już w 1820 r. Ówczesny właściciel założył Park Górny i wznosił pierwsze skromne zabudowania zdrojowe oraz trzy domy dla kuracjuszy. Okres ten przyrównać można do etapu eksploracji.

Drugi etap, faza wprowadzenia, związany jest z działalnością właściwego twórcy uzdrowiska – Józefa Szalaya. Z jego inicjatywy powstało bardzo nowoczesne zaplecze lecznicze oraz noclegowe o wysokim, jak na owe czasy, standardzie i ciekawej architekturze. Powiększono Górny i założono Dolny Park Zdrojowy, zbudowano pierwsze łazienki, kaplicę zdrojową, restauracje, a przede wszystkim liczne pensjonaty będące do dziś wzorem polskiego budownictwa uzdrowiskowego (zabudowa Placu Dietla oraz Parku Górnego). Szczawnica stała się popularnym letniskiem arystokracji i sfer artystycznych.

Powstanie dolnego kompleksu zdrojowego spowodowało rozbudowę uzdrowiska w tym kierunku. Wille i pensjonaty powstawały w najbliższym sąsiedztwie Parku Dolnego. Kolejnym etapem rozwoju uzdrowiska było powstanie zabudowy wzdłuż głównej arterii komunikacyjnej źródła. Było to naturalnym wynikiem powiązania traktem dwóch istniejących i pręźnie się rozwijających centrów uzdrowiskowych, górnego i dolnego. W ostatnim dziesięcioleciu XIX w. wolną przestrzeń między pensjonatami zamożnych elit polskich zaczęły wypełniać domy bogatych Żydów. Na tym terenie (zbieg ulic Głównej, Szalaya i Zdrojowej) skoncentrował się wkrótce handel, do dziś tu właśnie znajduje się centrum handlowe i usługowe miasta. Faza rozwoju uzdrowiska trwała właściwie do lat siedemdziesiątych XX w., przerywały ją dwa etapy stagnacji spowodowane czynnikami politycznymi (I i II wojna światowa). Po okresie stagnacji, spowodowanym I wojną światową, Szczawnica znów rozkwitła w rękach nowego właściciela, Adama Stadnickiego. Wybudowano nowoczesne Inhalatorium, wyposażone w pierwsze w Polsce komory pneumatyczne, wyremontowano

there was a need to build an appropriate infrastructure to enable the growing numbers of potential patients to start therapy and it was very quickly built close to the springs, obviously affecting the spatial organization of the site. The basic building material was wood, therefore many of the oldest buildings have fallen into ruin due to a lack of appropriate conservation and protection, however, some of them can still be found in today's Szczawnica. The beginnings of the spa go back to 1820 when the owner set up the Upper Park and built the first modest spa buildings and three 'cure-houses' for patients. That period can be compared to the 'exploration phase'.

The second stage, the 'introduction phase', is connected with the activity of the actual founder of the spa, Józef Szalay, who introduced a very modern medical infrastructure, and hotels of a high standard with interesting architecture. The Upper Park was enlarged and the Lower Park set up, the first baths, a spa chapel, restaurants and numerous spa buildings were erected, examples still of Polish spa architecture (Dietl Square and the Upper Park). Szczawnica became a popular summer resort among the aristocracy and artists.

The lower spa complex consisted of villas and pensions built close to the Lower Park. The buildings on the main street were next stage of development linking the two prospering spa centres and in the last decade of the 19th c. the free spaces among the *pensions* hosting the rich Polish élite started to be filled in by houses belonging to rich Jews. In this area (the junction of Główna, Szalaya and Zdrojowa Streets) trade flourished, and even today it is the shopping and service centre of the town. The 'development phase' lasted practically until the 1970s. In the meantime it had been stopped during two stagnation periods (World Wars I and II). After World War I, Szczawnica flourished again under the supervision of the new owner, Adam Stadnicki. A modern *inhalatorium* was built equipped with the first pneumatic chambers in Poland, most of the spa

większość domów zdrojowych, zbudowano nowe ujęcia wód, przeprowadzono kanalizację i elektryfikację uzdrowiska. Po II wojnie światowej wszystkie uzdrowiska zostały upaństwowione, przestały być produktem luksusowym i stały się, przynajmniej teoretycznie, dla wszystkich warstw społeczeństwa. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych trwał swoisty boom budowlany w uzdrowiskach polskich, nie ominęło to również Szczawnicy; powstało wówczas ok. 20 tys. nowych miejsc noclegowych, głównie w dużych sanatoriach, których gestorami były związki zawodowe i zakłady pracy. Lecznictwo uzdrowiskowe przeżywało wówczas swój największy rozwój (KRASIŃSKI 1999). Cechą wspólną tych obiektów jest, niestety, nieciekawa architektura, typowa dla inwestycji okresu PRL. Jednocześnie zaniedbano konserwację starej zabudowy, co spowodowało zniknięcie z krajobrazu wielu przedwojennych pensjonatów.

Lata osiemdziesiąte XX w. to etap konsolidacji w rozwoju funkcji uzdrowiskowej Szczawnicy. Do tego czasu zrealizowano wszystkie najważniejsze inwestycje, liczba odwiedzających turystów osiągnęła stabilny poziom.

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych oraz reformy społeczne przeprowadzone w 1999 r. przyniosły poważne zmiany społeczno-gospodarcze, które odbiły się również na turystyce. Różnorodnym przekształceniom uległa wielkość, struktura i forma własności bazy noclegowej oraz wielkość i struktura ruchu turystycznego. Z początkiem lat dziewięćdziesiątych skończyło się subwencjonowanie przez państwo wyjazdów kuracyjnych przy prawie zerowym udziale finansowym kuracjuszy i liczba skierowań uległa ograniczeniu.

Do 1999 r. nadzór nad lecznictwem uzdrowiskowym pełnił minister zdrowia i opieki społecznej. Do chwili powstania kas chorych na leczenie kierowały wojewódzkie komisje lecznictwa uzdrowiskowego. Patronat i subwencje ministra zdrowia skończyły się 1 stycznia 1999 r., z chwilą przemianowania Państwowych Przedsiębiorstw Uzdrowiskowych na spółki Skarbu Państwa. Od 1999 r. Uzdrowisko Szczawnica jest spółką akcyjną Skarbu Państwa. Brak dotacji państwowych spowodował poważny kryzys w lecznictwie prowadzonym w uzdrowisku. Polityka zarządu przewidywała sprzedaż obiektów noclegowych i utrzymywanie się wyłącznie z przeprowadzonych zabiegów, ogłoszono nawet przetarg na sprzedaż gruntu i budynków. Okazało się jednak, że spadkobierca

buildings were redecorated, new water sources were established, and the spa was electrified and given a sewer system. After World War II, all spas were nationalized, were no longer a luxury product, and became available, at least in theory, to all social groups. In the 1970s and 1980s there was a boom in Polish spas, including Szczawnica; at that time about 20 000 new hotel beds were created, mainly in large sanatoria whose sponsors were trade unions and factories. The spa health service was at its peak (KRASIŃSKI 1999). What all the buildings had in common was, unfortunately, an unattractive architecture typical of the Polish People's Republic period. At the same time old buildings were neglected, and so consequently many pre-war *pensions* disappeared.

The 1980s were the 'consolidation phase'. By that time all the most important investments had been made, and the number of tourists had stabilized. The 1990s, and the health service reforms introduced in 1999, brought about serious socio-economic changes which also affected tourism. Transformations concerned the structure and form of hotel ownership, as well as the size and structure of tourist activity while in the early 1990s the state stopped subsidizing the spa health service and there were almost no patients willing to pay for their stay.

Until 1999 spa medical care had been the responsibility of the Minister of Health and Social Services and patients were sent to sanatoria by *Województwo Spa Committees*. The patronage and financial support of the Minister of Health finished on 1 January 1999, the moment when the State Spa Enterprises were changed into state companies. Since 1999 Szczawnica has been one of these and a lack of state subsidy has caused a serious crisis in the spa health service with the board of directors deciding to sell hotel buildings and earn money only from running therapies. An auction was even organized for land and buildings but turned out that in 1993 the heir of the pre-war owner, Paweł

przedwojennego właściciela Szczawnicy, Paweł Stadnicki, wystąpił w 1993 r. z wnioskiem o unieważnienie nacjonalizacji i zwrot majątku, przyszłość uzdrowiska zależy więc od orzeczenia sądu. Wydaje się, iż obecnie Szczawnica znajduje się na etapie stagnacji, rozwój funkcji uzdrowiskowej został wyraźnie zahamowany, wzrost jednak znaczenie funkcji wypoczynkowej i krajoznawczej, co pozwala przypuszczać, że funkcja turystyczna miasta nie zaniknie, jednak zdecydowanie zmieni się jej struktura wewnętrzna.

3. PRZEMIANY FUNKCJI TURYSTYCZNEJ SZCZAWNICY

Praca jest próbą zbadania w mikroskali zjawiska transformacji funkcji turystycznej zachodzącego na etapie stagnacji cyklu ewolucji obszaru turystycznego. Poziom krytyczny rozwoju funkcji turystycznej spowodowany transformacjami społeczno-gospodarczymi rodzi pytanie, w jakim kierunku potoczą się dalsze losy Szczawnicy. Wyniki badań oparto głównie na inwentaryzacji zagospodarowania turystycznego w latach 1986 i 2000 (przede wszystkim wielkość, struktura i formy własności bazy noclegowej) oraz niektórych danych dotyczących ruchu turystycznego. Dane z roku 1986 pochodzą z pracy OSADOWSKIEGO (1987).

W ciągu ostatnich kilkunastu lat zdecydowanie zmieniła się wielkość bazy noclegowej Szczawnicy. Ogólna liczba miejsc noclegowych, którymi dysponuje miasto, wzrosła aż o 67% (2190 miejsc) z 3288 miejsc w 1986 r. do 5478 w roku 2000. W 1986 r. bazę noclegową Szczawnicy stanowiło 39 obiektów noclegowych (bez kwater prywatnych), w których gestii było 2388 miejsc noclegowych, z czego 13,2% (316 miejsc) stanowiły miejsca sezonowe. Na zagospodarowanie noclegowe miasta składało się 21 obiektów sanatoryjnych, 14 obiektów czasowo-wypoczynkowych, trzy schroniska i pole namiotowe (OSADOWSKI 1987). W roku 2000 na bazę noclegową miasta składały się 54 obiekty różnych typów (bez kwater prywatnych) dysponujące łącznie 2978 miejscami noclegowymi, z czego tylko 4,2% (230 miejsc) stanowiły miejsca sezonowe. W tej grupie znalazło się 15 obiektów sanatoryjnych, 31 obiektów czasowo-wypoczynkowych, cztery schroniska i cztery pola namiotowe. W badanym okresie (1986–2000) zdecydowanie zmieniła się więc wewnętrzna struktura funkcji turystycznej Szczawnicy. W 1986 r. prze-

Stadnicki, had submitted a formal request for the annulment of nationalisation and the return of his property and the future of the spa depends now on the decision of the court. At present Szczawnica seems to be at a 'stagnation phase', the development of its spa function has clearly stopped but the importance of the recreational function is growing which means that the tourist function of the town will not disappear. However, its structure will definitely change.

3. CHANGES IN THE TOURIST FUNCTION OF SZCZAWNICA

The article is an attempt to examine the transformation of the tourist function at a 'stagnation phase' of the tourist area evolution cycle. The critical level of the development of the tourist function caused by the socio-economic transformations raised questions about the future of Szczawnica. The study results are based mainly on lists of tourist facilities in 1986 and 2000 (first of all the structure and forms of hotel ownership), as well as some data regarding tourist activity. Information about 1986 comes from OSADOWSKI's work (1987).

Within the last few years accommodation provision has changed considerably. The overall number of beds has grown by 67% (2190 beds), from 3288 beds in 1986 to 5478 in 2000. In 1986 there were 39 accommodation outlets (not including privately rented accommodation), with 2388 beds, 13.2% (316 beds) of which were rented seasonally. The town possesses 21 sanatoria, 14 'holiday centres', three hostels and a camping area (OSADOWSKI 1987). In 2000 the town had 54 outlets of different kinds (not including privately rented accommodation), with 2978 beds, 4.2% (230 beds) of which were rented seasonally. This group included 15 sanatoria, 31 'holiday centres', four hostels and four camping areas.

Over the period 1986–2000 the structure of the tourist function has

ważała funkcja uzdrowiskowa, uzupełniała ją funkcja czasowa i funkcja krajoznawcza. Świadczy o tym fakt, iż z ogólnej liczby 39 obiektów noclegowych 21, czyli 54%, to sanatoria. W tym okresie Szczawnica dysponowała 3288 miejscami noclegowymi (w domach noclegowych i kwaterach prywatnych), z czego aż 46% ogółu miejsc było w gestii sanatoriów. W roku 2000 zaobserwowano zdecydowaną dominację funkcji wypoczynkowej nad funkcją uzdrowiskową. Aż 31 obiektów z 54 (co stanowi 57%), którymi dysponowało, miasto pełniło funkcję ośrodków czasowo-wypoczynkowych, a tylko 15 obiektów – funkcję sanatoriów. Z 5478 miejsc noclegowych 22% dysponowały domy czasowe i pensjonaty, 23% – sanatoria. Dodatkowo jednak bazę czasową uzupełniały bardzo dynamicznie rozwijające się kwatery prywatne, w których znajdowało się aż 45% ogółu miejsc noclegowych. W strukturze bazy noclegowej bez kwatery prywatnych największą pod względem po-

changed considerably. In 1986 the spa function was predominant and was supplemented by holiday and recreational functions. This is shown by the fact that of the overall number of 39 accommodation outlets, 21 (54%) were sanatoria. At that time Szczawnica offered 3288 beds (in hotels and privately rented rooms), 46% of which belonged to the sanatoria. In 2000 a clear domination of the recreational function could be seen: 31 out of 54 (57%) accommodation outlets had the function of 'holiday centres', and only 15 were sanatoria. Out of 5478 beds, 22% belonged to 'holiday centres' and *pensions*, and 23% to sanatoria. Holiday accommodation was heavily supplemented by the dynamically developing rental of private rooms with 45% of the total number of available beds

T a b e l a I. Struktura bazy noclegowej Szczawnicy w 1986 i 2000 r.

Typ obiektu	Miejsca noclegowe				Procentowy udział miejsc noclegowych			
	1986		2000		1986		2000	
	całoroczne	sezonowe	całoroczne	sezonowe	całoroczne	sezonowe	całoroczne	sezonowe
Ogółem	2 927	316	5 248	230	100,0	100,0	100,0	100,0
Obiekty sanatoryjne	1 498	–	1 284	–	50,4	–	24,5	–
Obiekty czasowo-wypoczynkowe	396	188	1 194	–	13,3	59,0	22,8	–
Schroniska	178	68	270	35	6,0	22,0	5,1	15,2
Pola namiotowe	–	60	–	195	–	19,0	–	84,8
Kwatery prywatne	900 ^a	–	2 500 ^a	–	30,3	–	47,6	–

^a Dane szacunkowe Urzędu Miasta.

Ź r ó d ł o: Dane z roku 1986 pochodzą z pracy OSADOWSKIEGO (1987), dane z roku 2000 to opracowanie własne na podstawie kart inwentaryzacyjnych.

T a b e l e I. Tourist accommodation structure in Szczawnica in 1986 and 2000

Accommodation outlet type	No of beds				% of beds			
	1986		2000		1986		2000	
	all year	seasonal	all year	seasonal	all year	seasonal	all year	seasonal
Total	2 927	316	5 248	230	100.0	100.0	100.0	100.0
Sanatoria	1 498	–	1 284	–	50.4	–	24.5	–
'Holiday centres'	396	188	1 194	–	13.3	59.0	22.8	–
Hostels	178	68	270	35	6.0	22.0	5.1	15.2
Camping areas	–	60	–	195	–	19.0	–	84.8
Private rooms	900 ^a	–	2 500 ^a	–	30.3	–	47.6	–

^a Estimated figures from the Town Council.

S o u r c e: Data for 1986 come from OSADOWSKI's work (1987); data for 2000 has been collected by the author on the basis of lists of tourist facilities.

posiadanych miejsc noclegowych grupę obiektów w obu badanych okresach stanowiły sanatoria. W 1986 roku obejmowały z liczbą 1498 miejsc noclegowych aż 72,3% bazy noclegowej, w roku 2000 stanowiły już tylko 43,1% ogółu miejsc (1284 miejsca noclegowe). Dokładną strukturę bazy noclegowej Szczawnicy prezentuje tab. I.

Wielkość bazy noclegowej jest jednym z elementów wykorzystywanych do określenia stopnia rozwoju funkcji turystycznej miejscowości. Można go wyznaczyć stosując wskaźnik funkcji turystycznej Bartje'a i Deferta (WARSZYŃSKA, JACKOWSKI 1979), odnoszący wielkość bazy noclegowej do liczby mieszkańców. W 1986 roku wskaźnik ten osiągnął wartość 52,6, w 2000 r. wzrósł do 73,9. Wywnioskować więc można, że Szczawnica jest miejscowością o wykształconej funkcji turystycznej, przy czym znaczenie funkcji turystycznej w ogólnej strukturze funkcjonalnej miasta wzrasta. Potwierdza to również wskaźnik gęstości miejsc noclegowych na 1 km², który w 1986 r. osiągnął wartość 42, a w roku 2000 – 62,3.

Reprywatyzacja znacjonalizowanych po II wojnie światowej obiektów noclegowych spowodowała zasadnicze zmiany w strukturze własności tychże obiektów. W 1986 r. gestorami bazy noclegowej Szczawnicy były przede wszystkim zakłady pracy i związki zawodowe (posiadały one 14 obiektów – 63% ogółu miejsc noclegowych), Fundusz Wczasów Pracowniczych (sześć obiektów – 15,2% miejsc noclegowych), Państwowe Przedsiębiorstwo Uzdrowisko Szczawnica (dziewięć obiektów – 8,6% miejsc noclegowych), PTTK (dwa obiekty – 7,2% miejsc noclegowych) oraz stowarzyszenia i organizacje społeczne (pięć obiektów – 6% miejsc noclegowych) (OSADOWSKI 1987). Taka struktura własności wyznaczała segment rynku, który korzystał z bazy noclegowej Szczawnicy. Z 37 obiektów tylko 21 było dostępne dla całego społeczeństwa (PPU Szczawnica, FWP i PTTK), pozostałe 19 służyło określonej grupie – pracownikom właścicieli obiektów noclegowych. Sytuacja ta po 1989 r. uległa całkowitej zmianie i dziś cała baza noclegowa Szczawnicy jest ogólnie dostępna. W roku 2000 wiele obiektów wróciło do spadkobierców dawnych właścicieli, kilka stało się własnością spółek. Struktura własności miejsc noclegowych kształtowała się w następujący sposób: 65% miejsc noclegowych (25 obiektów) posiadały osoby prywatne, 12,8% (11 obiektów) należało do spółek, stowarzyszeń, organizacji, 11,2% (6 obiektów) pozostało nadal w gestii związków zawodowych, 6% (7 obiektów) należało do Przedsiębior-

but excluding privately rented rooms, the outlets with the largest number of beds in both periods were sanatoria. In 1986 there were 1498 (72.3%) beds, while in 2000 only 1284 (43.1%). A detailed structure of tourist accommodation is presented in table I.

Tourist accommodation capacity is one of the elements used for defining the development of the tourist function of a site. It can be defined with the use of Bartje and Defert's tourist function coefficient (WARSZYŃSKA & JACKOWSKI 1979), relating tourist accommodation capacity to the number of inhabitants. In 1986 the coefficient value was 52.6, but in 2000 it had grown to 73.9. It can be concluded that Szczawnica's tourist function is constantly growing in the general functional structure of the town. It is also confirmed by the index of accommodation density/km², which in 1986 was 42 and in 2000 – 62.3.

The reprivatisation of accommodation outlets nationalised after World War II brought basic changes in their ownership structure. In 1986 the sponsors of Szczawnica's tourist accommodation were first of all factories and trade unions – they owned 14 accommodation outlets – 63%, the Workers Holiday Fund (*Fundusz Wczasów Pracowniczych*) – six outlets – 15.2%, the Szczawnica State Enterprise (*Państwowe Przedsiębiorstwo Uzdrowisko Szczawnica*) 9 outlets – 8.6%, the Polish Tourist Association (*PTTK*) – 2 outlets – 7.2%, as well as other associations and organizations – 5 outlets – 6% (OSADOWSKI 1987). Such an ownership structure marked the segment of the market which used tourist accommodation and out of 37 outlets, only 21 were generally available (the Szczawnica State Enterprise, the Workers Holiday Fund and the Polish Tourist Association), the remaining 19 served special groups – people working for the owners of the accommodation outlets.

After 1989 the situation changed completely and today all tourist accommodation is available to everyone. In 2000 many buildings returned to the heirs of their previous owners, while

stwa Uzdrowisko Szczawnica SA. Tylko 0,8% miejsc noclegowych (1 obiekt) posiadało FWP, a 3,7% (3 obiekty) – PTTK. W 2000 r. prawie połowa obiektów noclegowych Szczawnicy należała do osób prywatnych, bardzo często są nimi spadkobiercy przedwojennych właścicieli domów, którym zmiany ustrojowe i prywatyzacja pozwoliły odzyskać zagrabione po wojnie mienie. Wprowadzenie gospodarki rynkowej przyczyniło się jednak również do spadku liczby zatrudnionych w usługach turystycznych. Zjawisko to widoczne jest zwłaszcza w dużych obiektach noclegowych, w roku 1986 sanatoria zatrudniały 1083 osoby, w 2000 – tylko 312, co stanowi zaledwie 30% zatrudnienia z 1986 r. Równocześnie na terenie Szczawnicy istnieje obecnie duża szara strefa, gdyż prywatni właściciele nie wykazują ze względów podatkowych faktycznego stanu zatrudnienia. Turystyka stanowi jednak podstawę ekonomiczną miasta.

Badania ruchu turystycznego potwierdzają tezę o zmianie struktury funkcji turystycznej Szczawnicy. Według danych Urzędu Statystycznego (WUS w Limanowej) w latach 1993–1999 ogólna liczba turystów odwiedzających miasto wzrosła aż o 217% (z 16,4 tys. Korzystających z noclegów w 1993 r. do 52 tys. w okresie styczeń–wrzesień 1999 r.). Spośród odwiedzających w 1999 r. aż 40,8% turystów korzystało z bazy sanatoryjnej, 22% na miejsce noclegu wybrało dom wczasowy, pensjonat lub ośrodek wypoczynkowy, 20,8% osób korzystało z noclegu w kwaterach prywatnych, natomiast w schroniskach i na polach biwakowych nocowało 15,1% wszystkich przebywających na danym obszarze. Pozwala to stwierdzić, że podstawowymi formami ruchu turystycznego, które są realizowane w Szczawnicy, jest ruch uzdrowiskowy i wczasowo-wypoczynkowy, te dwie formy ruchu pobytowego uzupełniają ruch wędrowny.

Ograniczenia środków budżetowych na rozwój lecznictwa uzdrowiskowego oraz wprowadzenie w 1999 r. reformy służby zdrowia w decydujący sposób przyczyniło się do upadku funkcji uzdrowiskowej Szczawnicy. Miało na to również wpływ zubożenie większości społeczeństwa. Baza sanatoryjna coraz częściej wykorzystywana jest jako ośrodki wypoczynkowe, tzn. spada nie tylko liczba kuracjuszy, ale również liczba wykonywanych zabiegów (tab. II). W ciągu dekady 1990–2000 liczba kuracjuszy w dawnym Państwowym Przedsiębiorstwie Uzdrowisko Szczawnica (obecnie Przedsiębiorstwo Uzdrowisko Szczawnica SA) zmalała z 9626 do 5058 osób, czyli zaznaczył się aż 52,2% spadek.

some of them are the property of firms. The ownership structure was changing: 65% of beds (25 outlets) were owned privately, 12.6% (11 outlets) belonged to companies, associations and organisations, 11.2% (6 outlets) were the property of the Szczawnica Enterprise Company. Only 0.8% of beds (1 outlet) belong to the Workers Holiday Fund, and 3.7% (3 outlets) to the Polish Tourist Association. In 2000 over half of the accommodation outlets were in private hands, very often of the heirs of pre-war owners, who slowly won back the property confiscated after the war thanks to political changes and privatisation. The introduction of a market economy, however, also led to a reduction in the number of people employed in tourist services. This phenomenon is especially observable in large accommodation outlets; in 1986 sanatoria employed 1083, and in 2000 only 312, just 30% of the total from 1986. At the same time there is a large group working 'on the black', as private owners do not formally show the real numbers of employees for tax reasons. Tourism, however, is still the economic foundation of the town.

The study of tourist activity confirms the change in the tourist function. According to Statistical Office data, between 1993 and 1999 the overall number of tourists visiting the town increased by 217% (from 16 400 in 1993 to 52 000 in January–September 1999). In 1999 40.8% stayed at the sanatoria, 22% at a holiday centre or pension, 20.8% rented a private room, and 15.1% chose a hostel or to camp. This leads to the conclusion that the basic forms of tourism are spa and holiday stays, complemented by mountain walking.

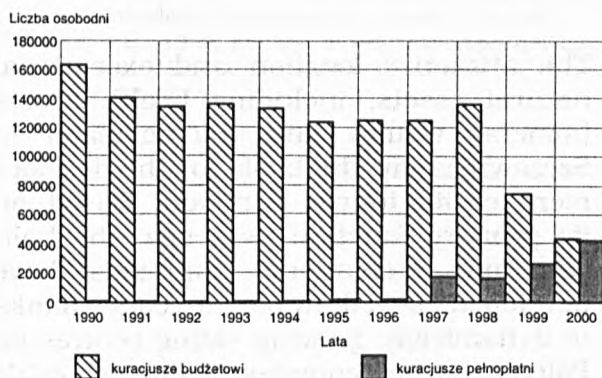
Limits imposed on the budgets of the spa health service, as well as the introduction of the reforms of 1999, were the key reasons for the breakdown of the spa function. Another reason was the pauperisation of society. Sanatorium buildings are more and more often used as holiday accommodation meaning that not only the number of patients is falling, but also the number of therapies (table II). In 1990–2000 the number of patients at the former Szczawnica State Enterprise (at present Szczawnica Enterprise Company) fell by 52.2%, from 9626 to 5058.

T a b e l a II. Lecznictwo sanatoryjne w Uzdrawisku Szczawnica w latach 1990–2000

Rok	Kuracjusze (osobodni leczenia)		Liczba zabiegów wykonanych w Zakładzie Przyrodolecznym
	ogółem	w tym odsetek kuracjuszy budżetowych	
1990	163 648	99,7	965 500
1991	141 329	99,6	972 600
1992	135 064	99,4	638 400
1993	137 760	99,4	438 600
1994	133 627	99,5	562 200
1995	125 630	99,1	461 300
1996	127 032	98,4	477 817
1997	141 497	88,1	302 428
1998	152 468	89,7	379 365
1999	101 330	74,2	175 232
2000	85 988	50,4	233 633

Ź r ó d ł o: Opracowanie własne na podstawie danych uzdrawiska Szczawnica.

Zdecydowanie zmieniła się również struktura ruchu uzdrowskiego. W 1990 r. 99,7% kuracjuszy stanowiły osoby skierowane na leczenie przez wojewódzkie komisje lecznictwa uzdrowskiego (tzw. kuracjusze budżetowi), w roku 2000 liczba kuracjuszy skierowanych na leczenie przez kasy chorych wyniosła tylko 50,4% ogółu kuracjuszy, 49,6% stanowiły osoby prywatne, które same opłacały pobyt w uzdrawisku (rys. 1).

Rys. 1. Lecznictwo sanatoryjne w Uzdrawisku Szczawnica w latach 1990–2000 (ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych uzdrawiska Szczawnica)

Rozwój funkcji turystycznej miał również decydujący wpływ na ukształtowanie przestrzenne Szczawnicy. Lecznicze właściwości wód mineralnych były podstawą do rozwoju uzdrawiska. W związku z tym tworzyła się baza noclegowa

T a b e l e II. Sanatorium health service in Szczawnica – 1990–2000

Year	Patients		No of treatments in the Nature Therapy Clinic
	total	% of 'budget' patients	
1990	163 648	99.7	965 500
1991	141 329	99.6	972 600
1992	135 064	99.4	638 400
1993	137 760	99.4	438 600
1994	133 627	99.5	562 200
1995	125 630	99.1	461 300
1996	127 032	98.4	477 817
1997	141 497	88.1	302 428
1998	152 468	89.7	379 365
1999	101 330	74.2	175 232
2000	85 988	50.4	233 633

S o u r c e: Author's compilation based on Szczawnica statistical data.

The structure of spa activity has also changed considerably. In 1990 99.7% of patients referred for treatment by the *Województwo Spa Committees* ('budget' patients), while in 2000 the number of patients referred by the new system was only 50.4%, 49.6% were private patients who had paid themselves (fig. 1).

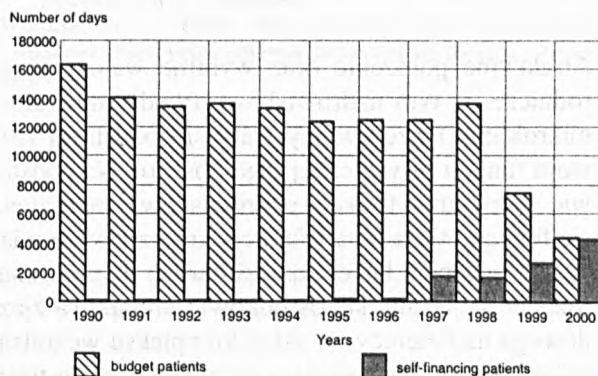

Fig. 1. Sanatorium health service in Szczawnica in 1990–2000 (s o u r c e: author's compilation based on Szczawnica statistical data)

The development of the tourist function affected the spatial form of Szczawnica. The healing properties of the mineral waters were basic for the development of the spa, and tourist

(głównie pensjonaty i wille, a po II wojnie światowej duże sanatoria) oraz specjalistyczne zaplecze lecznicze (pizjalnie wód, inhalatorium, zakład przyrodoleczniczy, rozlewnia wód mineralnych). Na potrzeby kuracjuszy założono dwa duże kompleksy spacerowe (Park Górny i Park Dolny) oraz bazę kulturalno-rozrywkową (muszla koncertowa, kino, biblioteki, sieć restauracji, kawiarni i sklepów). Dzięki rozwijającemu się uzdrowisku wykształciło się centrum usługowe współczesnego miasta. Po II wojnie światowej wytyczona sieć szlaków turystycznych oraz powstanie schronisk i studenckiej bazy namiotowej przyczyniła się do rozwoju turystyki górskiej. W ciągu ostatnich kilkunastu lat dynamiczny rozwój funkcji wypoczynkowej wpłynął na rozwój zagospodarowania turystycznego wzdłuż głównej arterii komunikacyjnej miasta (przede wszystkim w Szczawnicy Niżnej i w Jaworkach). Prężnie rozwijające się nowe na opisywanym terenie formy turystyki, zwłaszcza kwalifikowanej (narciarstwo, turystyka rowerowa, konna) w znaczący sposób przekształcają przestrzeń miasta (powstanie kompleksu narciarskiego, sieci tras rowerowych i konnych). Przytoczone przykłady świadczą o wpływie, jaki miała i nadal ma funkcja turystyczna na ukształtowanie przestrzeni miasta.

4. PODSUMOWANIE

Atrakcyjne położenie oraz wybitne walory przyrodnicze, w tym uzdrowiskowe (wody mineralne, mikroklimat) Szczawnicy stały się podstawą rozwoju funkcji turystycznej tego obszaru. Na podstawie pierwotnej funkcji uzdrowiskowej rozwinęła się funkcja wczasowa i funkcja krajoznawcza miasta. W ostatnich latach, dzięki bardzo dynamicznie rozbudowującemu się ośrodkowi narciarstwa zjazdowego na Palenicy (w skład kompleksu wchodzi: kolej liniowa, trzy wyciągi orczykowe, dwie trasy zjazdowe oraz rynna śnieżna) oraz w Jaworkach (wyciąg talerzowy na stokach Durbaszki i dwa wyciągi orczykowe w Zaskalskim), na badanym obszarze rozwija się, zwłaszcza w sezonie zimowym, turystyka kwalifikowana. Turystyka specjalistyczna zaczyna również odgrywać coraz większą rolę w sezonie letnim. Wytyczona sieć tras rowerowych i ścieżek konnych, serwisy i wypożyczalnie sprzętu oraz stadnina koni w Jaworkach na terenie

accommodation was built (mainly pensions and villas, and after World War II – sanatoria), as well as special facilities (pump-rooms, an inhalatorium, Nature Therapy clinic and mineral water bottling plant). To satisfy the patients' needs, two parks were opened (Upper Park and Lower Park), and entertainment facilities provided (a bandstand, cinema, libraries, restaurants, cafes and shops). Step by step, a modern town centre emerged. After World War II tourist trails were established, tourist hostels and student camping facilities were built which led to the development of mountain tourism. Over the last few years the dynamic development of the recreational function has influenced the development of tourist infrastructure along the main street of the town (mainly in Szczawnica Niżna and Jaworki).

New forms of tourism, particularly sustainable tourism (skiing, cycling and horse riding), are considerably transforming the urban space (a skiing complex, cycling and riding paths). The examples quoted above show that the tourist function has always had an influence on the spatial shape of the town.

4. CONCLUSIONS

The attractive location and exceptional natural assets, including health assets (mineral waters and microclimate) of Szczawnica are the basis for the development of its tourist function. Based on its primary function as a spa, the holiday and recreational functions have developed as well. In recent years, thanks to dynamically growing skiing centres on Palenica (the complex includes cable cars, three trapeze lifts, two ski routes and a snow sleeve) and Jaworki (a disc lift on the slopes of Durbaszka and two trapeze lifts in Zaskalskie), the area has become famous for sustainable tourism, especially in the winter season. Specialised tourism is also becoming increasingly important in the summer season. It is possible to go cycling and

Szczawnicy pozwala uprawiać turystykę rowerową i konną. Rozbudowany tor kajakowy na Dunajcu daje podstawę do rozwoju kajakarstwa górskiego. Widać więc wyraźnie, że Szczawnica nadal rozwija funkcję turystyczną.

Reasumując należy stwierdzić, iż Szczawnica w ciągu ostatnich kilku lat przekształciła się z ważnego w skali kraju uzdrowiska w miejscowość wypoczynkową oraz ośrodek sportów, głównie zimowych. Trudno przewidzieć, jak potoczą się dalsze losy Szczawnicy. Nie ma wątpliwości, że miasto nadal rozwijać będzie funkcję turystyczną. Już teraz widać pewne zwiastuny nowych potoków ruchu turystycznego. Od kilku lat zaczynają się pojawiać w Szczawnicy drugie domy, a przygotowywany projekt planu zagospodarowania przestrzennego miasta przewiduje parcelację części gruntów w okolicach Szachtowej i Jaworek na działki letniskowe.

horse riding on specially prepared paths using rented equipment and the stables in Jaworki while the kayak course on the Dunajec enables tourists to go white water kayaking. Szczawnica's constantly developing the tourist function is visible.

To sum up, over the last few years Szczawnica has changed from an important spa into a holiday resort and winter sports centre. It is difficult to predict what the future will be but it is beyond doubt that the town will still be developing its tourist function. Already the marks of new kinds of tourist activity can be seen. For some years people have been building second houses in Szczawnica, and the spatial plan of the town includes allocating an area near Szachtowa and Jaworki into plots of land for purchase.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- FISCHBACH J., 1989, *Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych i program jej badania*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Turyzm, nr 5, s. 7–26.
- KOSTRAKIEWICZ L., 1982, *Hydrografia*, [w:] Zarzycki K. (red.), *Przyroda Pienin w obliczu zmian*, PWN, Warszawa, Kraków, s. 56–74.
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.
- KRASIŃSKI Z., 1999, *Kondycja turystyki uzdrowiskowej w Polsce a reformy społeczne 1999 roku*, [w:] Gołębowski G. (red.), *Rozwój usług turystycznych u progu XXI wieku*, Akademia Ekonomiczna, Poznań, s. 47–61.
- OLSZEWSKA B., 1989, *Funkcja turystyczno-wypoczynkowa Mrągowa*, „Acta Universitatis Lodzianensis”. Turyzm, nr 5, s. 57–66.
- OSADOWSKI T., 1987, *Funkcja turystyczna Szczawnicy w świetle analizy ruchu turystycznego*, maszynopis pracy magisterskiej napisanej w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- SIEJKOWSKA A., 2001, *Przemiany funkcji turystycznej Szczawnicy w latach 1986–2000*, maszynopis pracy magisterskiej napisanej w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- WĘGLARZ B. A., 1999, *Spacerkiem po starej Szczawnicy i Rusi Szlacheckiej*, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Pruszków.